

O'ZBEKISTON TARIXSHUNOSLIGIDA ILMIY MAKTABLAR VA TARIXIY TADQIQOTLAR TARAQQIYOTI

Axmedov Sanjar Bektemirovich

Perfect universiteti dotsenti, t.f.f.d. (PhD)

e-mail: axmedov.s@perfectuniversity.uz

orcid id: 0000-0001-7910-0765

Annotatsiya. Maqolada O'zbekiston tarixshunosligida ilmiy maktablarning shakllanishi, ularning tarixiy tadqiqotlar taraqqiyotidagi o'rni va zamonaviy bosqichdagi ilmiy ahamiyati tahlil qilinadi. Tarix fanining rivojlanishi ilmiy muassasalar, oliy ta'lim tizimi, ustoz-shogird an'analari, dissertatsion tadqiqotlar, monografiyalar, manbashunoslik, arxeologiya, etnologiya, tarixiy demografiya, davlatchilik tarixi, jadidchilik, qatag'on siyosati va madaniyat tarixi kabi yo'nalishlar bilan bog'liq holda yoritiladi. Maqolada ilmiy maktab tushunchasi faqat alohida olimlar faoliyati bilan emas, balki muayyan ilmiy yo'nalish, tadqiqot metodologiyasi, manbaviy baza, ilmiy an'ana va yangi avlod tadqiqotchilarini tayyorlash jarayoni bilan bog'liq murakkab hodisa sifatida talqin qilinadi.

Kalit so'zlar: O'zbekiston tarixshunosligi, ilmiy maktab, tarixiy tadqiqot, manbashunoslik, arxeologiya, etnologiya, tarixiy demografiya, davlatchilik tarixi, ustoz-shogird an'anasi, metodologiya.

SCIENTIFIC SCHOOLS AND THE DEVELOPMENT OF HISTORICAL RESEARCH IN UZBEK HISTORIOGRAPHY

Abstract. This article analyzes the formation of scientific schools in Uzbek historiography, their role in the development of historical research, and their scholarly significance at the modern stage. The development of historical science is examined in connection with research institutions, higher education, mentor-student traditions, dissertation research, monographs, source studies, archaeology, ethnology, historical demography, the history of statehood, Jadidism, repressive policies, and cultural history. The article interprets the concept of a scientific school not merely as the activity of individual scholars, but as a complex phenomenon related to a specific research direction, methodology, source base, scholarly tradition, and the training of a new generation of researchers.

Keywords: Uzbek historiography, scientific school, historical research, source studies, archaeology, ethnology, historical demography, history of statehood, mentor-student tradition, methodology.

НАУЧНЫЕ ШКОЛЫ И РАЗВИТИЕ ИСТОРИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ В ИСТОРИОГРАФИИ УЗБЕКИСТАНА

Аннотация. В статье анализируются формирование научных школ в историографии Узбекистана, их роль в развитии исторических исследований и научное значение на современном этапе. Развитие исторической науки рассматривается во взаимосвязи с научно-исследовательскими учреждениями,

высшим образованием, традициями наставничества, диссертационными исследованиями, монографиями, источниковедением, археологией, этнологией, исторической демографией, историей государственности, джадидизмом, политикой репрессий и историей культуры. Понятие научной школы раскрывается не только через деятельность отдельных ученых, но и как сложное явление, связанное с определенным научным направлением, методологией исследования, источниковой базой, научной традицией и подготовкой нового поколения исследователей.

Ключевые слова: историография Узбекистана, научная школа, историческое исследование, источниковедение, археология, этнология, историческая демография, история государственности, традиция наставничества, методология.

Kirish. O'zbekiston tarixshunosligi milliy tarixni ilmiy asosda o'rganish, tarixiy voqealar va jarayonlarni manbalar asosida tahlil qilish, o'tmish tajribasidan xulosa chiqarish hamda tarixiy xotirani shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Tarixshunoslik taraqqiyoti bir kunda yuzaga kelgan hodisa emas; u uzoq davom etgan ilmiy izlanishlar, manbalar bilan ishlash tajribasi, ilmiy muassasalar faoliyati, ustoz-shogird an'analari va tarixiy tadqiqotlarning izchil rivoji natijasida shakllangan.

Ilmiy maktab tarix fanida muayyan yo'nalish atrofida shakllangan ilmiy an'ana, tadqiqot uslubi, manbalar bilan ishlash tajribasi va yangi tadqiqotchilarni yetishtirish tizimini anglatadi. Bunday maktablar tarixiy bilimning uzluksizligini ta'minlaydi, oldingi

avlod tadqiqotchilari to'plagan ilmiy tajribani yangi bosqichga olib chiqadi. Shu ma'noda O'zbekiston tarixshunosligidagi ilmiy maktablar milliy tarix fanining intellektual tayanchi hisoblanadi.

Mustaqillik yillarida O'zbekiston tarixiga munosabat tubdan yangilandi. Tarixiy jarayonlarni biryoqlama mafkuraviy talqinlardan xoli holda o'rganish, ilgari yetarli yoritilmagan mavzularni ilmiy muomalaga kiritish, milliy davlatchilik, jadidchilik, qatag'on siyosati, madaniy meros, xalqaro aloqalar, shaharlar tarixi va ijtimoiy jarayonlarni manbalar asosida qayta tahlil qilish tarixshunoslikning asosiy yo'nalishlaridan biriga aylandi. Bu jarayon ilmiy maktablarning mavzu doirasi va metodologik imkoniyatlarini kengaytirdi.

Asosiy qism. O'zbekiston tarixshunosligida ilmiy maktablarning shakllanishi tarix fanining institutsional rivoji bilan chambarchas bog'liqdir. Tarixiy tadqiqotlar faqat alohida tadqiqotchining shaxsiy izlanishi emas, balki ilmiy muhit, arxiv va kutubxona fondlari, qo'lyozma xazinalari, ekspeditsiyalar, ilmiy kengashlar, oliy ta'lim muassasalari va ilmiy-tadqiqot institutlari faoliyati bilan bog'liq holda rivojlanadi. Tarix fanining turli ixtisosliklarini qamrab olgan ilmiy faoliyat olimlar, ilmiy yo'nalishlar va tadqiqot mavzulari kesimida tahlil qilinganda, O'zbekiston tarixshunosligi keng tarmoqli ilmiy tizim sifatida namoyon bo'ladi [1].

Tarixshunoslikdagi ilmiy maktabni shakllantiruvchi eng muhim omillardan biri — muayyan tadqiqot yo'nalishining izchil davom etishidir. Masalan, manbashunoslik, arxeologiya, etnologiya, o'rta asrlar tarixi, yangi va eng yangi tarix, madaniyat tarixi, xalqaro aloqalar tarixi, ta'lim tarixi kabi yo'nalishlar atrofida shakllangan tadqiqotlar

faqat alohida mavzular yig'indisi emas. Ular o'zining manbaviy bazasi, ilmiy savollari, tahlil usullari va muammolar doirasi bilan ajralib turadi. Shu jihatdan ilmiy maktab tarix fanining muayyan sohasida barqaror izlanishlar olib boruvchi ilmiy muhit sifatida shakllanadi [1].

O'zbekiston tarixshunosligida manbashunoslik yo'nalishi alohida ahamiyatga ega. Tarixiy voqelikni xolis tiklash yozma manbalar, rasmiy hujjatlar, solnomalar, tazkiralar, arxiv materiallari, vaqfnomalar, xotiralar va boshqa dalillarni tanqidiy o'rganish bilan bog'liq. Manbashunoslik maktabi tarixiy xulosalarning ishonchliligini ta'minlaydigan asosiy tayanchlardan biridir. Manba bilan ishlash madaniyati shakllanmagan joyda tarixiy tadqiqot faktlar to'plami darajasida qolib ketadi. Manbaning kelib chiqishi, yaratilgan davri, muallifi, maqsadi, matn tarkibi va boshqa manbalar bilan aloqasi aniqlangandagina tarixiy dalil ilmiy qiymat kasb etadi [2; 3].

Arxeologiya maktabi O'zbekiston tarixshunosligining qadimgi davrlar va ilk shaharsozlik tarixini o'rganishda katta ahamiyatga ega bo'lgan yo'nalishlaridan biridir. Yozma manbalar cheklangan davrlar tarixini o'rganishda moddiy madaniyat yodgorliklari asosiy dalil vazifasini bajaradi. Qadimgi manzilgohlar, qal'alar, ibodatxonalar, qabristonlar, uy-ro'zg'or buyumlari, mehnat qurollari, sopol idishlar, tangalar va me'moriy qoldiqlar jamiyatning iqtisodiy hayoti, ijtimoiy tuzilishi, madaniy taraqqiyoti va hududiy aloqalari haqida muhim ma'lumot beradi. Arxeologik tadqiqotlar O'zbekiston hududining jahon sivilizatsiyasi tarixidagi o'rnini ilmiy asosda ko'rsatishga xizmat qildi.

Etnologiya va tarixiy antropologiya yoʻnalishidagi tadqiqotlar ham Oʻzbekiston tarixshunosligida alohida maktab sifatida rivojlandi. Bu yoʻnalishda xalqning kelib chiqishi, etnomadaniy jarayonlar, etnoslararo munosabatlar, anʼanaviy xoʻjalik shakllari, marosimlar, turmush tarzi, kiyinish madaniyati, oilaviy munosabatlar va xalq ogʻzaki xotirasi oʻrganiladi. Fargʻona vodiysi, Xorazm, Zarafshon vohasi, Qashqadaryo, Surxondaryo va boshqa mintaqalardagi etnomadaniy jarayonlarni tadqiq etish milliy tarixning ijtimoiy va madaniy qatlamlarini yoritishda muhim ilmiy natijalar berdi [1].

Oʻzbekiston tarixshunosligida davlatchilik tarixi boʻyicha shakllangan ilmiy yoʻnalish mustaqillik yillarida yanada dolzarb ahamiyat kasb etdi. Qadimgi davlat uyushmalari, ilk oʻrta asrlar siyosiy tuzilmalari, somoniylar, qoraxoniylar, xorazmshohlar, temuriylar, xonliklar va keyingi davr siyosiy jarayonlarini oʻrganish milliy davlatchilik anʼanalarining uzluksizligini koʻrsatishga xizmat qiladi. Bunday tadqiqotlar faqat siyosiy tarix bilan chegaralanmaydi; ular davlat boshqaruvi, diplomatiya, huquqiy tartibot, harbiy tashkilot, iqtisodiy siyosat va madaniy hayot masalalarini ham qamrab oladi.

Oʻrta asrlar tarixi boʻyicha olib borilgan tadqiqotlar Oʻzbekiston tarixshunosligidagi eng boy yoʻnalishlardan biridir. Bu davrni oʻrganishda arab, fors, turkiy va boshqa tillardagi yozma manbalar, tarixiy-geografik asarlar, biografik toʻplamlar, tazkiralar, diplomatik yozishmalar va arxeologik materiallar muhim ahamiyatga ega. Oʻrta asrlar tarixini tadqiq etuvchi ilmiy maktablar Movarounnahr va Xurosonning siyosiy, iqtisodiy, madaniy va ilmiy hayotini keng koʻlamda yoritishga xizmat qildi. Xorijiy sharqshunoslikda ham islom xalqlari tarixi, xalifalik, turklar, Eron,

Afg'oniston va Markaziy Osiyo tarixi umumiy tarixiy jarayonlar bilan bog'liq holda o'rganilgan [4].

Sharqshunoslik va arab-islomiy manbalarni o'rganish O'zbekiston tarixshunosligining muhim tarkibiy qismidir. Islom davri tarixini tadqiq etish arab adabiyoti, hadis, fiqh, tarixiy-geografik asarlar, biografik lug'atlar va adabiy meros bilan uzviy bog'liq. Arab adabiyoti va yozma merosi bo'yicha xorijiy ilmiy kataloglar va umumlashtiruvchi asarlar manbashunoslik izlanishlari uchun yordamchi ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi [5]. Biroq milliy tarixshunoslikning vazifasi xorijiy talqinlarni takrorlash emas, balki mahalliy manbalar va ilmiy tajriba asosida O'zbekiston tarixining o'ziga xos xususiyatlarini yoritishdan iborat.

Jadidchilik, milliy uyg'onish va Turkiston ijtimoiy-siyosiy harakatlari tarixini o'rganish O'zbekiston tarixshunosligida alohida ilmiy yo'nalish sifatida shakllandi. Bu yo'nalish XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Turkistonda yuz bergan ma'rifiy, siyosiy va madaniy jarayonlarni tahlil qiladi. Jadid maktablari, matbuot, teatr, xotin-qizlar ta'limi, milliy davlatchilik g'oyalari, muxtoriyatchilik harakati, mustamlaka ma'muriyati va mahalliy ziyolilar faoliyati bu yo'nalishning muhim mavzularidir. Mazkur yo'nalish mustaqillik yillarida tarixiy adolatni tiklash va milliy ziyolilar merosini qayta baholash jarayonida kengaydi.

Sovet davri tarixini o'rganish ham murakkab va muhim ilmiy yo'nalishdir. Bu yo'nalishda ijtimoiy-iqtisodiy siyosat, maorif, madaniyat, qatag'onlar, kollektivlashtirish, sanoatlashtirish, milliy ziyolilar taqdiri, sovet boshqaruv tizimi va tarixiy xotira masalalari tadqiq etiladi. Mustaqillikdan keyin sovet davri tarixini biryoqlama

mafkuraviy baholashdan voz kechilib, hujjatlar, arxiv materiallari, shaxsiy xotiralar va statistik ma'lumotlar asosida qayta o'rganish imkoniyati kengaydi. Bu jarayon tarixshunoslikda tanqidiy yondashuvni kuchaytirdi [1].

Tarixiy demografiya, shaharlar tarixi va ijtimoiy tarix bo'yicha izlanishlar O'zbekiston tarixshunosligining keyingi bosqichida kuchaygan yo'nalishlardan hisoblanadi. Aholi soni, migratsiya, shaharlarning o'sishi, mahalla tizimi, mehnat resurslari, ta'lim muassasalari, sog'liqni saqlash va ijtimoiy infratuzilma tarixi bu yo'nalishlarning asosiy mavzularidir. Bunday tadqiqotlar tarixni faqat siyosiy voqealar ketma-ketligi sifatida emas, balki jamiyat hayotining murakkab ijtimoiy jarayoni sifatida o'rganishga imkon beradi.

O'zbekiston tarixshunosligida fan tarixi, tibbiyot tarixi, tabiiy fanlar tarixi va madaniy meros tadqiqotlari ham alohida yo'nalish sifatida shakllangan. Markaziy Osiyo olimlarining ilmiy merosi, dorishunoslik, kimyo, astronomiya, matematika, tibbiyot va boshqa sohalardagi yutuqlarini tarixiy manbalar asosida o'rganish milliy ilmiy tafakkurning uzoq davom etgan an'alarini ko'rsatadi. Tarixchi olimlarning ilmiy faoliyat yo'nalishlari orasida o'rta asrlarda tabiiy fanlar tarixi, qo'lyozmalar tavsifi va ilmiy meros tadqiqotlari ham muhim o'rin egallagan [1].

Ilmiy maktablar taraqqiyotida ustoz-shogird an'anasi hal qiluvchi ahamiyatga ega. Tarix fanida ilmiy maktabning barqarorligi yangi tadqiqotchilarni tayyorlash bilan belgilanadi. Ilmiy rahbarlik, aspirantura va doktorantura, dissertatsion ishlar, ilmiy seminarlar, ekspeditsiyalar, konferensiyalar va kafedra muhitida shakllangan muloqot ilmiy maktabning davomiyligini ta'minlaydi. Tadqiqotchilar faoliyati va ularning

shogirdlari haqidagi ma'lumotlar tarix fanida ilmiy avlodlar almashinuvi mavjudligini ko'rsatadi [1].

Dissertatsion tadqiqotlar ilmiy maktablar rivojining muhim ko'rsatkichidir. Nomzodlik va doktorlik ishlari orqali muayyan ilmiy muammo chuqur o'rganiladi, yangi manbalar ilmiy muomalaga kiritiladi, metodologik yondashuvlar sinovdan o'tadi va ilmiy xulosalar shakllanadi. O'zbekiston tarixshunosligida turli davrlar, hududlar va mavzular bo'yicha himoya qilingan dissertatsiyalar tarix fanining ixtisoslashuv jarayonini kuchaytirdi. Ayniqsa, mintaqaviy tarix, ta'lim tarixi, xalqaro aloqalar, etnologiya, sovet davri, jadidchilik va davlatchilik tarixi bo'yicha tadqiqotlar ilmiy maktablarning mavzu doirasini kengaytirdi [1].

Ilmiy maktablar faqat tadqiqot mavzusi bilan emas, metodologik yondashuvi bilan ham ajralib turadi. Tarixiy tadqiqotlarda tarixiylik, ilmiylik, xolislik, manbaga tayanish, qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv va fanlararo usullar muhim mezon hisoblanadi. Tarix fani metodologiyasida falsafiy, umumilmiy, maxsus-tarixiy va aniq-muammoviy usullar o'zaro bog'liq holda qo'llanishi qayd etiladi. Bu yondashuv tarixiy tadqiqotlarda muammoni faqat bayon qilish emas, balki tahlil qilish, sabab-oqibatni aniqlash va ilmiy xulosa chiqarish zarurligini ko'rsatadi [2].

Fanlararo yondashuv ilmiy maktablar taraqqiyotida yangi imkoniyatlar yaratdi. Arxeologiyada tabiiy fanlar metodlari, etnologiyada antropologik kuzatuv, tarixiy demografiyada statistika, madaniyat tarixida san'atshunoslik va filologiya, shaharlar tarixida geografiya va iqtisodiy tahlil usullaridan foydalanish tarixiy bilimni boyitadi. Tarixiy tadqiqotlarda omilli, klasterli, korrelyatsion va boshqa tahlil usullarining

qo'llanishi tarix fanining metodologik imkoniyatlari kengayib borayotganini ko'rsatadi [2].

O'zbekiston tarixshunosligida ilmiy maktablarning taraqqiyoti ta'lim jarayoni bilan ham bevosita bog'liq. Universitetlar va pedagogika institutlarida tarix fanlari bo'yicha darsliklar, o'quv qo'llanmalar, maxsus kurslar va seminarlar yaratilishi ilmiy natijalarni yangi avlodga yetkazishga xizmat qiladi. Tarix o'qitish metodikasiga oid adabiyotlarda tarix ta'limining samaradorligini oshirish, tarix darslariga zamonaviy talablar, yangi pedagogik texnologiyalar va integratsion yondashuvlar muhim masalalar sifatida yoritiladi [6]. Bu holat ilmiy maktablarning faqat tadqiqot muassasalarida emas, balki ta'lim jarayonida ham davom etishini anglatadi.

O'zbekiston tarixshunosligidagi ilmiy maktablar xalqaro ilmiy aloqalar bilan ham rivojlandi. Respublika tarixchilarining xorijiy konferensiyalarda ishtiroki, xalqaro nashrlarda maqolalar e'lon qilishi, xorijiy universitetlar va ilmiy markazlar bilan hamkorligi tarix fanining ilmiy ufqlarini kengaytirdi. Ayrim tadqiqotchilar faoliyatida xorijiy mamlakatlar tarixi, xalqaro munosabatlar, Markaziy Osiyo va jahon tarixining qiyosiy tahlili muhim o'rin egallaydi [1].

Tarixiy tadqiqotlar taraqqiyotida biografik va bibliografik yondashuv ham muhimdir. Olimlarning ilmiy faoliyati, asarlari, himoya qilgan dissertatsiyalari, tayyorlagan shogirdlari va ishtirok etgan ilmiy anjumanlarini tizimli o'rganish tarixshunoslikdagi ilmiy yo'nalishlar xaritasini yaratishga yordam beradi. Bu yondashuv qaysi mavzular chuqur o'rganilganini, qaysi sohalarda ilmiy maktablar shakllanganini va qaysi masalalar hali tadqiqotga muhtoj ekanini aniqlash imkonini beradi [1].

Hozirgi bosqichda O'zbekiston tarixshunosligi oldida bir qator dolzarb vazifalar turibdi. Avvalo, xorijiy arxiv va qo'lyozma fondlarida saqlanayotgan O'zbekiston tarixiga oid manbalarni izlash va ilmiy muomalaga kiritish zarur. Ikkinchidan, mintaqaviy tarix, mahalliy tarix, shaharlar tarixi, kundalik hayot tarixi, xotin-qizlar tarixi, ta'lim tarixi, migratsiya jarayonlari va tarixiy ekologiya kabi mavzularni kengaytirish lozim. Uchinchidan, raqamli tarix, elektron kataloglar, ma'lumotlar bazalari va vizual manbalar bilan ishlash malakasini kuchaytirish talab etiladi.

Ilmiy maktablarning kelajakdagi rivoji yosh tadqiqotchilarni tayyorlash, manbaviy bazani kengaytirish, ilmiy metodologiyani chuqurlashtirish va xalqaro ilmiy hamkorlikni kuchaytirish bilan bog'liq. Tarixshunoslikdagi mavjud tajriba shuni ko'rsatadiki, kuchli ilmiy maktab mustahkam manbaviy asos, tanqidiy tafakkur, metodologik tayyorgarlik, ustoz-shogird an'anasi va ilmiy natijalarni muntazam e'lon qilish orqali shakllanadi.

Xulosa. O'zbekiston tarixshunosligida ilmiy maktablar va tarixiy tadqiqotlar taraqqiyoti milliy tarix fanining muhim rivojlanish bosqichlarini aks ettiradi. Ilmiy maktablar tarixiy bilimning uzluksizligini ta'minlaydi, ilmiy an'analarni saqlaydi va yangi tadqiqotchilar avlodini shakllantiradi. Ular tarix fanining turli yo'nalishlarida chuqur izlanishlar olib borish, manbalarni ilmiy muomalaga kiritish va tarixiy jarayonlarga yangicha qarashni shakllantirishga xizmat qiladi.

O'zbekiston tarixshunosligida manbashunoslik, arxeologiya, etnologiya, davlatchilik tarixi, o'rta asrlar tarixi, jadidchilik, sovet davri, qatag'on siyosati, madaniyat tarixi, tarixiy demografiya va ta'lim tarixi kabi yo'nalishlar ilmiy maktablarning

rivojlanishida muhim o‘rin egalladi. Har bir yo‘nalish milliy tarixning muayyan qirrasini ochishga, ilgari yetarli yoritilmagan masalalarni ilmiy asosda tahlil qilishga imkon berdi.

Mustaqillik yillarida tarix fanining metodologik asoslari yangilandi. Tarixiylik, xolislik, ilmiylik, manbaga tayanish, qiyosiy tahlil va fanlararo yondashuv tarixiy tadqiqotlarning asosiy mezonlariga aylandi. Bu jarayon tarixshunoslikdagi biryoqlama talqinlarni qayta ko‘rib chiqish, yangi mavzularni ilmiy muomalaga kiritish va milliy tarixni kengroq ilmiy kontekstda o‘rganish imkonini berdi.

Kelgusida O‘zbekiston tarixshunosligining taraqqiyoti mavjud ilmiy maktablarni mustahkamlash, yosh tadqiqotchilarni qo‘llab-quvvatlash, xorijiy fondlardagi manbalarni o‘rganish, raqamli tarix vositalaridan foydalanish va fanlararo tadqiqotlarni kengaytirish bilan bog‘liq bo‘ladi. Ilmiy maktablar zamonaviy metodologiya, puxta manbaviy asos va ustoz-shogird an‘anasi bilan uyg‘un rivojlanganda, O‘zbekiston tarixshunosligi yangi ilmiy bosqichga ko‘tariladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ўзбекистон тарихчилари. I жилд: биобиблиографик маълумотнома / масъул муҳаррир Р.Х. Муртазаева. – Тошкент: Fan va texnologiya, 2012. – 246 б.
2. Илҳомов З.А. Тарих фани методологияси: тарих факультети талабалари учун услубий қўлланма. – Тошкент: Низомий номидаги ТДПУ, 2012. – 211 б.
3. Мадраимов А., Фузаилова Г. Манбашунослик: бакалавриат таълим йўналиши талабалари учун дарслик. – Тошкент: Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти нашриёти, 2008.

4. Brockelmann C. History of the Islamic Peoples / translated by J. Carmichael and M. Perlmann. – London: Routledge & Kegan Paul Ltd, 1949.
5. Brockelmann C. Geschichte der Arabischen Litteratur. Erster Supplementband. – Leiden: E.J. Brill, 1937.
6. Тошпўлатов Т., Гаффоров Я. Тарих ўқитиш методикаси: дарслик. – Тошкент: Turon-Iqbol, 2010. – 331 б.
7. Ахмедов Б.А. Ўзбекистон тарихи манбалари. – Тошкент: Ўқитувчи, 2001. – 352 б.
8. Ковальченко И.Д. Методы исторического исследования. – Москва: Наука, 1987. – 440 с.
9. Данилевский И.Н., Кабанов В.В., Медушевская О.М., Румянцева М.Ф. Источниковедение: Теория. История. Метод. Источники российской истории: учебное пособие. – Москва: Российский государственный гуманитарный университет, 1998. – 701 с.